

Nasıralı İsa'nın Erken Dönem Yahudi Literatürüne Yansımaları

Zafer DUYGU¹

Öz: İsa ve öğretileri hakkında bazı kayıtlar nakleden kaynaklar arasında çeşitli Hıristiyanlık anlayışlarını yansıtan “kanonik” ve “apokrif” İnciller bilimsel açıdan öncelikli yere sahiptir. Ancak bizzat İsa'nın da mensubu olduğu İsrailoğulları kavmi bünyesinde, İsa'nın kendisi hakkındaki iddialarına veya gündeme getirdiği dinî içerikli prensiplere iman etmeyen Yahudiler de konuya ilişkin bazı kayıtlar oluşturmuşlardır. İsa'nın Yahudi bir muhitte doğup büyüdüğü ve umumiyetle Musa Şeriatı üzerine vaazlar verdiği göz önünde bulundurulursa, Yahudilerin söz konusu kayıtlarını en azından teorik açıdan önemsemek gerekir. Bu makale, İsa ve öğretilerinin Miladî takvimin erken yüzyıllarında Yahudi rivayetlerindeki izlerini ana hatlarıyla tanıtmak ve değerlendirmek amacı taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nasıralı İsa, Flavius Iosephus, Talmud, *Yahudi Trypho ile Diyalog*, *Celsus'a Reddiye*.

The Reflections of Jesus the Nazareth on Early Jewish Literature

Abstract: Among all the sources which bear record of Jesus and his teachings the “canonical” and the “apocryphal” Gospels which reflect diverse Christian understandings occupy a priority in the scientific point of view. Within the Israelite community, however, of which Jesus was also a member, Jews who did not believe in the truth of Jesus's claims about himself and of the religiously-motivated the principles that he proposed, formed a set of records on this topic too. Taking into consideration the fact that Jesus had been born and raised in a Jewish milieu and that he had preached concerning the Mosaic Law, the above-mentioned records of the Jewish community need to be at least theoretically taken into account. This article aims to present and evaluate in general terms the traces of Jesus and his teachings from the first few centuries of the common era as preserved in the Jewish accounts.

¹ Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Süryani Dili ve Edebiyatı Bölümü, zaferduygu.zd@gmail.com

Keywords: Jesus of Nazareth, Flavius Josephus, Talmud, *Dialogue with Trypho, the Jew, Contra Celsum.*

Giriş

Nasıralı¹ İsa'nın Hıristiyanlık bünyesinde olduğu gibi ilahî köken atfedilen dinler arasında da önde gelen bir ihtilaf konusu olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu bağlamda, örneğin, kimi zaman Yahudilere veya bazen de Hıristiyanlara koştur bir bakış yansıtan, ancak genel itibarıyla dile getirildiğinde temel bazı konularda bilhassa Hıristiyanlığa kıyasla oldukça farklı izahlar barındıran bir kristolojik yaklaşım VII. yüzyıla birlikte İslam dünyası tarafından gündeme taşınmıştır.² Böylece Müslümanların İsa'nın tabiatı ve kişiliği ile "ilah" olduğuna ilişkin iddialara dair tartışmaları ve getirdikleri nass esaslı izahları Hıristiyanlık dünyasındaki kristolojik tartışmalara farklı yaklaşımlarla da olsa reddiyeler geleneğini başlatıcı amil olmuştur.³

İsa'ya iman etmeyen Yahudiler ile O'nun yolunu izlediklerine inanan Hıristiyanlar ise bazen çok şiddetli merhaleleri bulunan çok daha köklü bir münakaşa tarihi inşa etmişlerdir.⁴ Konuya ilişkin Yahudi literatürü, gayrimeşru bir çocuk olarak kendi aralarından çıktığı öne sürülen Nasıralı İsa'yı aslında İsrail'i yozlaştırma niyeti güden sapkın bir büyücü olarak resmetmiştir. Ana akım Yahudilik, Hıristiyanlığın İsa'ya dair neredeyse bütün kabullerini reddetmiş ve konu kapsamındaki tartışmaları ihtiva eden geniş bir yazınsal gelenek üretmiştir. Bu çerçevede, Hıristiyanlık denilen inanç sisteminin bütünüyle "sahtelikler" üzerine kurulduğu ana akım Yahudiler tarafından öne sürülmüştür. İşte Yahudi literatüründe karşımıza çıkan ve İsa'ya işaret ettiği sanılan bütün bir külliyat temelde bu bağlam üzerinde oturmaktadır.

İsa'dan söz eden veya İsa'ya ilişkin Yahudi rivayetlerini içeren en önemli külliyat; İsa'nın öyküsünü Hıristiyan karşıtı bir perspektiften anlatan *Sefer Toledoth Yeşu*'dur. Ancak Ortaçağ'ın geç dönemlerine ait olması sebebiyle bu külliyatın araştırmacılar arasında haklı olarak pek rağbet görmediği söylenebilir. Daha erken tarihlere bakıldığında başlıca dört eser dikkat çekicidir. Bu bağlamda, kronoloji itibarıyla I. yüzyılın Yahudi tarihçisi Flavius Iosephus'un *Antikiteles* isimli eseri ilk sırada yer alır. Talmud, Yahudi sözlü rivayetlerinden oluşmuştur. Bu eserin tamamlanması nispeten geç tarihlere tekabül etse de (V. yüzyıl) Talmud'un daha erken dönemlere ait sözlü bazı rivayetleri ihtiva ettiği bilinmektedir. *Yahudi Trypho ile Diyalog* ismini taşıyıp Hıristiyan bir yazar olan Şehit Iustinos tarafından II. yüzyıl ortalarında kaleme alınan çalışma, Yahudilerin İsa ve Hıristiyanlık hakkındaki bazı iddialarını Trypho adındaki hayalî bir Yahudi karakter üzerinden nakletmiştir. Yine Hıristiyan bir müellif olan Origenes ise

¹ Katkıları sebebiyle Doç. Dr. Mehmet Sait Toprak ile Yrd. Doç. Dr. Kutlu Akalın'a teşekkür ederim.

² Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasında cereyan eden polemik geleneği bağlamında bk. Hoyland, 1997: 454-519; Guenther, 1995: 1-16; Griffith, 2008: 197-212; Kaplan, 2006a; Kaplan 2006b: 165-183; Ayrıca bk. Haider, 1999.

³ Konuya ilişkin detaylar için bk. Thomas- Mallett (ed.), 2013 (1-5 cilt serilerine bk.).

⁴ Hıristiyanlar ile Yahudiler arasındaki polemik geleneği için örneğin bk. Maccoby, 1982; Schonfield, 1937.

Celsus'a Reddiye isimli eserinde Celsus adlı pagan yazarın Yahudi bir karakter üzerinden Hıristiyanlığa yönelttiği eleştirileri cevaplamıştır.

Bu noktadan hareketle bu makalenin başlıca amacı, İsa'nın erken dönem Yahudi literatüründeki izlerini sözü geçen bu eserler bağlamında ana hatlarıyla tanıtmak ve değerlendirmek olacaktır.

1. Flavius Iosephus (ö. 100?): *Testimonium Flavianum*

Alanın uzmanlarınca yakından tanınan Flavius Iosephus, I. yüzyılda yaşamış çok önemli bir Yahudi yazardır. Iosephus'un meşhur eserlerinden birisi olan *Antikiteker*'de iki defa İsa'ya, bir defa da cemaatine atıfta bulunduğu anlaşılmaktadır. Iosephus bunların ilkinde İsa'nın bilge bir adam olduğunu söylemiş ve aslında tuhaf biçimde "O'nu insan diye nitelemenin kendisine karşı haksızlık olabileceği" imasında bulunmuştur. Çünkü Iosephus'a göre İsa şaşılabacak derecede mucizevî işler yapmıştı ve hakikati memnuniyetle kabul edenler için bir öğretmendi (Iosephus, 1999: xviii. 3. 3). İsa'ya Yahudi ve Yahudi olmayan (*gentiles*) birçok kişi tarafından iman edildiğini öne süren Iosephus, satırlarını şu sözlerle sürdürmüştü:

O, Mesih'ti. Aramızdan önde gelenlerin önerisi üzerine (Roma valisi Pontius) Pilatus onu haça mahkûm etti. Ancak O'nu sevenler O'na karşı hissettikleri bağlılıktan vazgeçemediler. Çünkü O, ilahî peygamberlerin önceden bildirdikleri ve bin (tane) başka mucize tarafından da gösterildiği üzere, üçüncü gün (dirilerek) yeniden canlı olarak onlara (=kendisine inananlara) görünmüştü. (Böylece,) O'nun ismiyle anılan Hıristiyanlık taifesi bugün de mevcudiyetini sürdürmektedir (Iosephus, 1999: xviii. 3. 3).

Iosephus'un bu anlatımı bilim insanlarınca *Testimonium Flavianum* (Flavius Iosephus'un tanıklığı) şeklinde isimlendirilmiştir. Fakat *Testimonium Flavianum* son derece tartışmalı bir kayıttır. Çünkü İsa'ya iman etmeyen Iosephus gibi bir Yahudi'nin İsa'yı insan diye nitelendirmenin O'na karşı haksızlık olabileceği vurgusunu yapması araştırmacılar tarafından haklı şekilde garipsenmiştir. Diğer taraftan, yukarıdaki paragrafta vazih surette görüldüğü üzere, Iosephus İsa'nın Mesih olduğu, büyük mucizeler gösterdiği veya ölümünün ardından üçüncü gün dirilerek öğrencilerine görüldüğü tarzında Hıristiyanlara ait iddiaları ve kabulleri dile getirmiştir.⁵ Kısacası, Iosephus'un söz konusu kaydı ciddi şüpheleri ve tartışmaları beraberinde taşımaktadır.

⁵ Hıristiyan bir yazar olan Origenes, (*Contra Celsus*, 1. 47), Flavius Iosephus'un İsa'yı "Mesih" olarak görmediğini belirtmektedir. Bizzat Iosephus'a göre (*Jewish War*, 3. 8. 9), kendisi Roma hükümdarı Vespasianus'u "Mesih" kabul etmektedir. Konu hakkında detaylı bilgi için bk. Köstenberger-Kellum-Quarles, 2009: s. 105; Habermas, 1996: 192.

Bu bağlamda, *Testimonium Flavianum* konusunda çok zamandır birçok araştırmacı çeşitli görüşler öne sürmüştür.⁶ Günümüzde genel itibarıyla Iosephus'un *Testimonium Flavianum*'a esas teşkil eden bir İsa kaydını gerçekten de düştüğü zannedilmekte, ancak bu orijinal kaydın sonradan Hıristiyan bir müstensihin müdahalesiyle interpolasyon hüviyetine büründüğü kabul edilmektedir.⁷ Bu durumda Iosephus'un İsa'ya yönelik sözlerinin hiç değilse burada verildiği şekliyle Iosephus'a ait olmadığı ve bu yüzden de otantik sayılamayacağı anlaşılmaktadır. Iosephus'un muhtemel orijinal kaydı ise tam olarak bilinmediği için *Testimonium Flavianum* İsa'nın kişiliği, mesajı veya amaçları gibi hususlarda "kanıt" hükmü taşımamaktadır. Bununla beraber, şayet böyle bir orijinal kayıt mevcut idiye bunun belki en azından varlığı bile tartışılan İsa'nın tarihsel bir şahsiyet olarak mevcudiyetine dair Yeni Ahit dışından delil sayılması mümkün olabilirdi.

Iosephus aynı eserde kaynaklar tarafından Nasıralı İsa'nın kardeşi olduğu söylenen Yakup'un öldürülmesi hadisesine ilişkin bir anlatım da yapmış ve İsa'ya bu sırada da küçük bir atıfta bulunmuştur. Yakup'un İsa'nın ölümünden hemen sonra Yaruşalim'deki (Kudüs) İsa cemaatini 62 yılı civarlarına kadar yönettiği bilinmekte ve o zamanlar İsa'ya iman etmeyen Yahudiler arasında bile son derece saygın bir kişiliğin mümessili olduğu düşünülmektedir.⁸ Iosephus'a göre, Yakup ile beraber İsa cemaatine mensup diğer bazı kimseler Yahudi Yüksek Kurulu (Sanhedrin) tarafından yargılanmışlar ve Musa Şeriatı'na karşı bozgunculuk yaptıkları gerekçesiyle ölüm cezasına çarptırılmışlardı. İşte Iosephus bu hadisenin detaylarını naklederken Yakup'un "Mesih" diye anılmakta olan İsa'nın kardeşi olduğunu belirtmişti (Iosephus, 1999: xx. 9. 1).

Iosephus'un Yakup bahsi üzerinden Mesih'e yaptığı bu ikinci atfın otantik sayılması gerektiği kanaati araştırmacılar arasında yaygındır (Dunn, 2003: 141; Eisenman, 1997: 60; Köstenberger vd, 2009: 104-105; Ehrman, 1999: 61; Evans, 1995: 43; Martin, 1993: 48-49; Case, 1912: 254-256; Lüdemann, 1996: 49-52; Goguel, 1926: 33-38; Holding, 2008: 46-51). Dolayısıyla, tarihsel bir şahsiyet olarak

⁶ Bazı araştırmacılar *Testimonium Flavianum* konusunda sadece son elli yıllık zaman zarfında yüzden fazla tartışmayı bildiklerini söylemektedirler. Örneğin bk. Feldman-Hata (eds.), 1987: s. 55; Goguel, 1926: 429-433 (Burada, konuya ilişkin olarak daha önce gündeme getirilen tartışmalar bahis konusu edilmektedir).

⁷ Bu hususta ortaya atılan çeşitli görüşlere örnek olması açısından bk. Eisenman, 1997: 66; Evans, 1995: 42-43; Köstenberger vd., 2009: 105 vd; Wells, 1996: 48; Wells, 1986: 10; Goguel, 1926: 29-33; Olson, 2013: 97-114; Holding, 2008: 21-46; Drews, 1910: 230-231; Riesner, 1991: 185-186; Feldman-Hata (eds.), 1987: 54 vd; Habermas, 1996: 192; Stanton, 1989: 143; Pagels, 1989: 71; Dunn, 2003: 141 (Dunn, Iosephus'un tahmini orijinal kaydının metnini vermektedir); Powell, 1998: 32-33; Ehrman, 1999: 61; Gowler, 2011: 19. Bölüm; Kanca, 2013: 20-22 (Bu son çalışmada, ss. 20-22'de, Iosephus da dâhil olmak kaydıyla İsa'ya dair Hıristiyanlık geleneğinin dışından geldiği farz olunan tanıklıkların kimisi ele alınıp değerlendirilmiştir. Yazar, burada, "bütün bu bilgiler İsa'nın tarihî bakımından varlığına açıkça işaret etse de O'nun şahsiyetini ve öğretisini ortaya koyma açısından bize ışık tutmamaktadır" diyerek isabetli bir yaklaşım sergilemiştir. Ancak aynı yerde geçen "Mesih'in adı hiçbir zaman Hıristiyanlığın kurucusu olarak ele alınmamıştır" ifadesi doğru değildir; Ayrıca bk. El-A'zami, 2006: 327-328 (Yazar, ilk el kaynakların kullanılması suretiyle tarihî bir şahsiyet olarak İsa'yı kanıtlamayı imkânsız görmektedir); Iosephus'un diğer bazı çalışmalarının farklı dillerdeki tercümelelerinde de interpolasyon olduğu anlaşılan bazı İsa atıflarıyla karşılaştığı belirtilmektedir. Bu konuda bk. Evans, 2004: 379; Case, 1912: 256 vd.

⁸ Konuya dair önemli bazı tespitler için özellikle bk. Maccoby, 1987: 4 ve devamında birçok yerde; Ayrıca diğer birçok detay için bk. Eisenman, 1997.

Nasıralı İsa'nın mevcudiyeti konusunda Yahudi tarihçi Iosephus'un şahsiyetinde M. I. yüzyıl sonlarından mühim bir tanıklığa sahip bulunduğumuz söylenebilir (Eisenman, 1997: 60; Lüdemann, 1996: 49). Ancak Iosephus'un muhtemelen otantik olan bu ikinci kaydı sırasında İsa'nın kişiliğinden, mesajlarından, öğretilerinden veya amaçlarından bahis açmadığı da görülmektedir.

2. Yahudi Sözlü Rivayetleri (Talmud)

Yahudiler sözlü rivayetlerini asırlar boyunca kuşaktan kuşağa aktarmışlardır. Yahudi sözlü rivayetleri 135 yılında ölmeden önce Rabbi Akiba tarafından düzenlenmiş, sonra onun öğrencisi Rabbi Meir tarafından tashih edilmiş ve nihayet 200 yılı civarında Rabbi Yehuda tarafından tamamlanmıştır. Buna "Mişna" adı verilmektedir ve Talmud'un ilk bölümünü Mişna oluşturmaktadır. Talmud'un öteki bölümü "Gemara" ise Mişna'nın yorumudur. Ayrıca, Talmud'u daha anlaşılabilir kılmak amacıyla "Agada" adı verilen bir kısım daha ilave edilmiştir (Toprak, 2012: 137-142; Unterman, 1971: 56-58; Habermas, 1996: 202; Strack, 1931: 3-7; Adam, 2001: 22-23).

Buradan hareketle Talmud Yahudi hahamların (rabbi) sözlü rivayet ve vaazlarını içeren dinî bir çalışma tabir edilebilir. Söz konusu külliyat 200-500 yılları arasında kayda geçirilmiştir. Burada Nasıralı İsa'ya ve Hıristiyanlığa yönelik olduğu zannedilen kimi iddialar ve değerlendirmeler de mevcuttur. Konuya dair araştırmalar İsa'nın Talmud külliyatında yer alan rivayetlerde "Ben Stada", "Ben Pandera", "Yeşu Bar Pandera" ve "Yeşu Bar Stada" gibi isimlerle anıldığı kanaatine ulaşmıştır. Hıristiyanlığın ise aynı rivayetlerde "minuth" ("sapkınlık") şeklinde isimlendirildiği görülmektedir ki, Hıristiyanların "minim" ("sapkınlar") biçiminde zikredilmeleri de bu yüzden doğaldır.⁹

Talmud'un İsa ve Hıristiyanlık hakkındaki rivayetlerine genel olarak bakıldığında, bu rivayetlerin temelde İsa'nın kendisi hakkındaki savlarını veya Hıristiyanların O'na atfettikleri hususiyetleri reddeden Yahudilerin İsa'ya ve Hıristiyanlara karşı hissettikleri şiddetli bir düşmanlık olgusundan beslendiği görülmektedir. Bu düşmanlık olgusu Talmud rivayetlerinin baskın karakteri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak Yahudi rabbilerin İsa hakkında Yahudi geleneği dışında başka hiçbir yerden bilinmeyen bazı iddiaları gündeme taşıdıkları da belirtilmelidir. Talmud'un konuya dair söylemleri şu başlıklar altında özetlenebilir:

(1) İsa'nın Gayrimeşru Bir İlişkiden Doğduğu İddiaları

Talmud rivayetleri İsa'nın gayrimeşru bir çocuk olduğu iddiasını taşımıştır. Bu bağlamdaki rivayetlerin muhtelif varyantlarına göre, kadın berberliği veya terziliği yapmakta olan, bir rivayette Paphos Ben Yehuda adında birisiyle evli olduğu öne sürülen ve kimi zaman Yeni Ahit kitabından da bilinen Mecdelli Meryem ile karıştırıldığı anlaşılan Meryem isminde bir kadın kocasını aldatma

⁹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Schafer, 2007: 15; Liable, 1893: 7-12, 32; Herford, 2003: 35-37, 39, 95, 99, 107; Brewer, 2011: 272; Parkes, 1964: 109-110; Evans, 2004: 375-376; Rubenstein, 2002: 169; Martin, 1993: 49-50.

eğilimi içindedir ve kocası bunu fark etmiştir. Endişe içindeki adam bu sebeple eşini eve kilitler. Ancak buna rağmen kadın kocasına sadık kalmayarak onu aldatır ve bu illegal birlikteliğin ardından İsa doğar.¹⁰

Hıristiyanlığın Yeni Ahit'te mevcut eski bazı metinlerine göre, hem İsa'ya iman eden bazı kimseler hem de O'nu reddeden Yahudiler İsa'yı Yusuf ile Meryem'in doğal yollardan dünyaya gelen çocukları olarak görmüşlerdi.¹¹ Bununla beraber, erken dönemlerden itibaren İsa'nın mucizevî şekilde babasız doğduğu biçimindeki bir inancın da Hıristiyanlar arasında kabul gördüğü net olarak bilinmektedir. Binaenaleyh bu mucizevî doğum öyküsü Matta ve Luka İncilleri tarafından söz konusu edilmiştir (Matta, 1: 18-25; Luka, 1: 26-38). Bu her iki anlatımın ortak yönü Meryem'in Kutsal Ruh'tan gebe kaldığını öne sürmeleridir. Fakat aralarında önemli bir fark bulunduğu da gözlenmektedir. Zira Matta'nın aksine Luka İncili'nin meçhul müellifine göre bu durum İsa'ya "Tanrı Oğlu" denilmesinin temel sebebidir (1: 32, 35).

Bununla beraber, o zamanlar "Tanrı Oğlu" şeklindeki bir tabirin Yahudiler arasında da yaygın şekilde kullanıldığı bilinmektedir. Fakat anlaşılın o ki, Yahudilik bağlamında bu tabir "Allah'a yakın olma" durumunu ifade eden ve "Tanrı'nın yeryüzündeki sevgili kulu" mânâsını içeren bir anlam taşıyordu (Toprak, 2012: 126, 540. dipnot). Bu çerçevede, Yahudilerin erken yüzyıllarda "Tanrı Oğlu" tabirinin Hıristiyanlar arasında İsa için kullanıldığını bildikleri, ancak tabire Hıristiyanlık bağlamında Yahudilikten çok daha başka -ilahî- anlamlar yüklendiğinin farkında oldukları anlaşılmaktadır. Zira Talmud'un İsa'nın annesine yönelik kötüyü iddiaları, herhalde daha ziyade İsa'nın "Tanrı Oğlu" olduğuna dair Hıristiyanlar arasındaki yaygın kanaate karşı polemik sayılmalıdır. Başka bir ifadeyle, Talmud külliyatında geçen Meryem'e ilişkin iddialar muhtemelen "mucizevî doğum" meselesi hakkındaki varsayımları sebebiyle Hıristiyanlara ve İncil metinlerine karşı bir cevap, daha doğrusu farklı bir tefsir hükmü taşımaktadır. Bu yüzden bu rivayetleri İsa için bağımsız bir tanıklık gibi görmek pek mümkün değildir¹². Kaldı ki, Meryem'e yönelik iddiaların detayları büyük tutarsızlıklar içermiştir. Bütün bu olgulardan hareketle, mevzu bahis rivayetleri İsa'nın babası konusunda Yahudilerin de kesin ve müşterek bir bilgiye sahip bulunmadıkları veya İsa'nın babasına ilişkin o zamanlar tartışmalar yaşandığı biçimlerinde yorumlamak da mümkündür.

(2) İsa'nın Yahudi Hocasının Yolundan Saptığı İddiaları

Talmud rivayetlerine konu olan, muhtelif varyantları bulunan ve genel itibariyle bir öğretmen ile onun uçarı öğrencisinin ilişkisini öyküleyen bazı kayıtlar,

¹⁰ Konuya ilişkin tüm varyantlar için bk. Pick, 1910b: 13-16; Liable, 1893: 16-17, 26-30, 34; Herford, 2003: 35, 37, 39; Brewer, 2011: 272; Evans, 2004: 376; Schafer, 2007: 17-21.

¹¹ Birçok örnek arasından bk. Luka, 3: 23.

¹² Çeşitli değerlendirmeler için bk. Evans, 2004: 376; Schafer, 2007: 20; Köstenberger vd, 2009: 107; Liable, 1893: 11; Ehrman, 1999: 63 Ehrman, İncillerin dili olan klasik Yunanca'daki παρθενών (parthenon-bakire) kelimesinin yazım açısından "Pandra" ile yakınlığına/benzerliğine dikkat çekmekte; buradan hareketle İsa'nın bakireden doğumuna ilişkin Hıristiyan rivayetlerine karşı Yahudilerin zekice bir saldırıda bulunmuş olabileceğini düşünmektedir.

araştırmacılar tarafından Nasıralı İsa'yla ilişkilendirilmektedir. Rivayete göre, Yahudi bir öğretmen Yaruşalim yolculuğu sırasında İskenderiye'de mola verir. Burada gayet konuksever biçimde ağırlanır. Ayrılma zamanı gelen öğretmen, muğlak bazı cümleler kurar. Maksadı, konuk evinin sahibesine teşekkür mahiyetinde övgü dolu sözler sarf etmektir. Yanında bulunan bir öğrencisi ise efendisinin niyetini ve sözlerini yanlış anlar. Hocasına itiraz eder, çünkü kendi düşüncesine göre konuk evindeki hanımın gözleri bazı açılardan kusurludur. Öğrencisinin niyetinden ve haddini aşan sözlerinden mahcup olan öğretmen derhal onu yanından uzaklaştırır. Öğrenci ise affedilmek umuduyla birçok kez hocasına geri gelir. Ancak hocası onu her defasında yeniden reddeder. Yine böyle bir sırada, fakat bu kez tam da hocası artık öğrenciyi bağışlamak üzereyken, öğrenci bir kez daha yanlış anlamaya kapılır ve yeniden reddedileceğini zannederek putperestliğe başlar. Hocası da bunun üzerine öğrencisinin büyücü olduğunu ve İsrail'i yozlaştırdığını ilan eder (Gero, 1994: 287; Rubenstein, 2002: 174-175; Schafer, 2007: 35-51; Liable, 1893: 41; Stanton, 1989: 144).¹³

Bu öykünün Filistin Talmudu'nda geçen varyantı öğretmeni Yudah Ben Tabbay ile özdeşleştirmiş, öğrenci için ise herhangi bir isim belirtmemiştir. Ancak aynı öykünün Babil Talmudu'ndaki varyantında öğretmenin Yeşu Ben Perahyah ismiyle verildiği, öğrencisinin ise açık bir tarih yanılığısı pahasına İsa olduğu iddiasının gündeme taşındığı belirtilmektedir (Liable, 1893: 42; Gero, 1994: 288 vd; Pick, 1910aH: 17 vd; Schafer, 2007: 35).¹⁴ Bu anakronizm nedeniyle öykünün otantikliğini veya tanıklığının değerini tartışmak yersizdir. Bununla beraber, bu tarz rivayetlerin sonradan inançtan saptığı öne sürülse de İsa'nın aslında Yahudi bir müfredat altında yetiştirilip Tevrat hakkında bilgi sahibi bir kimse olduğu yönündeki kabule Yahudilerin de itiraz etmedikleri biçiminde yorumlanması olasıdır.

(3) İsa'nın Mısır'da Büyü Sanatını Öğrendiği İddiaları

Talmud'un bazı rivayetlerinde Nasıralı İsa'nın sihir sanatında mahir bir büyücü olduğu iddialarıyla karşılaştığı belirtilmektedir. Bu minvaldeki iddialara göre, İsa büyü yapmayı Mısır'da bulunduğu bir sırada öğrenmiş, bu sanata ilişkin sırlı bilgileri bedeninde yer alan bir keşiğin içinde saklayarak veya başka bir rivayette vücuduna sihir işaretlerinin dövmesini yaptırarak gizlice İsrail'e getirmişti (Evans, 2004: 376; Pick, 1910a: 19-20; Herford, 2003: 51-56; Schafer 2007: 15; H. Liable, 1893: 46-50; Dalman, 1893: 33; Ehrman, 1999: 63; Case, 1912: 101-102).

Erken dönemlerden itibaren muhtelif Hristiyan toplulukların İsa'nın yaşamı sırasında çok sayıda doğaüstü belirti gerçekleştirdiği yönünde müşterek bir kanaat taşıdıkları söylenebilir. İsa'nın çocukluğu esnasında bir ara Mısır'da bulunduğu ise Matta İncili'nin meçhul müellifi tarafından öne sürülen bir

¹³ Evans (2004: 376), İsa ile birlikte olduğu varsayılan başka bir rabbinin hikayesini de aktarır.

¹⁴ Buradaki tarih yanılığısının (anakronizm) sebebi, öykünün iki versiyonunda da öğretmen ile özdeşleştirilen iki ismin aslında İsa'dan önceki bir dönemde yaşamış olmalarıdır.

hususdur (2: 13). Mısır, pek çok kaynak tarafından vurgulandığı üzere antik çağlarda büyü sanatının merkeziydi. “İsa’nın büyücülüğüne” dair Talmud rivayetleri ise herhalde yaşamı esnasında veya ölümünün sonrasında İsa’nın çok sayıda mucize gerçekleştirdiği yönündeki Hristiyanlık iddialarına karşı Yahudilerce üretilmiş bir polemik olmalıdır. İsa’nın bir ara Mısır’da bulunduğu Matta İncili tarafından söylendiğine göre, Yahudiler için İsa’nın büyücülüğü ile Mısır arasında bağlantı kurmak muhtemelen pek zor olmamıştır.

(4) İsa’nın “Sapkın” Olması Nedeniyle Reddedilmesi Gerektiği İddiaları

Talmud’un bazı rivayetlerinde İsa’nın “kendi yiyeceğini alenen yakan” birisi olarak nitelendirildiği düşünülmektedir. Aslında bu ifadenin ne mânâya geldiği tartışmalıdır. Bir görüşe göre, burada İsa’nın öğrenilmiş bir şeyi veya kendi öğrendiklerini alenen reddettiği anlamı dile getirilmek istenmiştir. Bu bağlamda İsa bir olasılıkla öğretilere aykırı ve kötü şekilde yaşayan ve İsrail törelerine ihanet eden bir “dönek” olarak sunulmak istenmiştir. Bu yüzden o, kötü şöhret sahibi bir kimse ve sapkınlığa meyil göstermiş birisi olarak verilmiştir. Diğer bir görüşe göreyse Hristiyan toplantılarında sunulan kurbanlar Yahudiler tarafından putlara sunulan kurbanlar olarak görülmüştür. Yahudiler, bu uygulamayı İsa’nın başlattığını düşünmüşler ve söz konusu ifade ile de bu düşüncelerini yansıtmışlardır (Dalman, 1893: 34-35; Herford, 2003: 57-62; Liable, 1893: 51; Pick, 1910a: 21; Schafer, 2007: 26-27).

Talmud rivayetlerinde karşımıza çıkan İsa’ya ilişkin başka bir takım iddialar, erken yüzyıllardan itibaren İsa’nın “tanrılığı” meselesine dair bir takım kabullerin mevcudiyetine tanıklık etmektedir. Bu çerçevede, söz konusu rivayetler hem tanrı olduğunu söyleyen hem de aynı zamanda kendisini insanoğlu tabir eden birisinin yalancı sayılması gerektiği kaydını düşmüştür. Konuya ilişkin diğer bazı kayıtlar Tanrı’ya bir oğul isnat edilmesi düşüncesini eleştirmektedir; zira bu takdirde iki tane tanrı bulunduğu hükmetmek gerekir. Nitekim rivayete göre bu gibi öğretiler “fahişenin oğlu” diye tanımlanan birisi tarafından yayılmıştı (Liable, 1893: 50; Pick, 1910a: 21; Herford, 2003: 62; Köstenberger vd., 2009: 107-108; Dalman, 1893: 34).

(5) İsa’nın İnfazına Dair Rivayetler

Talmud İsa’nın akıbeti hususunda da bir takım kayıtları havidir. Bu kayıtlar araştırmacılar tarafından bazılarınca Talmud külliyatında yer bulan İsa rivayetlerinin en eskisi ve otantığı addedilmiştir. Nitekim bu bağlamda vücuda getirilen çeşitli varyantları tek bir cümleyle toparlarsak; İsa’nın büyü yapmak, İsrail’i yozlaştırmak ve bozgunculuk çıkarmak iddialarıyla yargılandığı, suçlu bulunduğu, taşlandığı ve nihayet Fısh Bayramı¹⁵ arifesinde asıldığı yönünde bir sonuca ulaşılabilir. Rivayete göre bir tellal infazdan önce kırk gün boyunca İsa’nın büyü yaptığı gerekçesiyle

¹⁵ Fısh (Pesah), Yahudilerin Mısır’daki kölelik hayatından kurtuluşlarını yâd ettikleri ve Yahudi geleneklerinde önemli yeri olan dinî bir bayramdır.

taşlanacağını ve O'nun İsrail'i yozlaştırmakla suçlandığını ilan etmiş ve İsa lehine tanıklık yapmak isteyenleri mahkemeye çağırmıştı.¹⁶

Buradan açıkça anlaşıldığı üzere, İsa'nın infazının Romalılar eliyle gerçekleştiği yönündeki Yeni Ahit rivayetleri Talmud tarafından desteklenmemiştir. Bilindiği gibi, Yeni Ahit İncil metinlerine göre Nasıralı İsa fanatik ve gelenekçi Yahudilerin ısrarlı talepleri neticesinde Roma valisi Pontius Pilatus'un izniyle Romalı askerler tarafından çarمیha gerilerek öldürülmüştü. Hâlbuki İsa Talmud'a göre Yahudilerce asılarak idam edilmiştir. Ancak bu rivayetlerde Haç kavramı da geçmemektedir.

(6) İsa'nın Takipçilerine İlişkin İddialar

Talmud külliyatında geçen bir takım rivayetlerin İsa'nın takipçilerinden bazılarına işaret ettiği sanılmaktadır. Örneğin, İsa'nın Yahudi kökenli öğrencileri oldukları tahmin edilen ve Bar Kohba isyanı (132-135) sırasında katledilmiş olabilecekleri öne sürülen Matthai, Nakkai, Netzer, Buni ve Thedah'ın isimleri Talmud tarafından zikredilmektedir. Araştırmacılar arasında sözü geçen bu kişilerin İsa'nın takipçisi olmaları sebebiyle Yahudiler tarafından cezalandırıldıkları düşüncesi yaygındır.¹⁷

İsa'nın diğer bazı öğrencileri ile yaptıkları işler de Talmud rivayetlerinde yankı bulmuştur. Bu öğrencilerin en meşhurlarından birisi Kephars Samalı Yakup'tur. Yeşu Bar Pandera (İsa) adıyla hastaları tedavi etmesi ve İsa'nın öğretilerinden bahsetmek suretiyle Rabbi Eliezer kabilinden önde gelen bazı Yahudilerin bile sempatisini kazanması, Talmud külliyatında sözü geçen bu Yakup'a atfedilen faaliyetler arasındadır. Ancak bazen hastaların ölümü pahasına fanatik Yahudilerin Yakup'un İsa'nın adını kullanarak yaptığı tedavileri reddettikleri anlaşılmaktadır. Diğer bir deyişle, gelenekçi Yahudiler ölümü İsa adıyla yapılacak bir iyileştirmeye tercih etmişlerdir. Ayrıca, İsa'ya veya O'nun öğrencilerine sempati gösteren bazı Yahudilerin mahkeme huzurunda yargılandıkları da Talmud rivayetlerinde kaydedilmiş bilgiler arasındadır.¹⁸

Yahudi sözlü rivayetlerinde *minim* tabir edilen Hristiyanlara yönelik düşmanca tutumun Yahudilerin Hristiyanlarla ilişkilerini tanzim etme maksadı taşıyan diğer bazı rivayetlerde tezahür ettiği söylenebilir. Örneğin, Yahudi yetkililerin bir dönem Hristiyanlara ait kutsal yazıların Şabat Günü yanması durumunda kurtarılmayacağı meselesini tartıştıkları anlaşılmaktadır.

¹⁶ Bu konuda çeşitli açılardan krş. Brewer, 2011: 273 vd; Dalman, 1893: 29; Parkes, 1964: 46; Stanton, 1989: 144; Liable, 1893: 79-96; Schafer, 2007: 63-74; Pick, 1910a: 25-30; Herford, 2003: 78-86; Evans, 2004: 378; Köstenberger vd., 2009: 108; Rubenstein, 2002: 175; Powell, 1998: 34; Habermas, 1996: 203; Dunn, 2003: 142; Ehrman, 1999: 63 (Ehrman, bir tellalın kırk gün boyunca İsa'nın infazını duyurduğu şeklindeki Talmud rivayetini, Hristiyanların İsa'nın on iki saat gibi son derece hukuksuz bir sürede asıldığı yönündeki iddia ve değerlendirmelerine karşı bir cevap gibi görmektedir).

¹⁷ Farklı açılardan bk. Schafer, 2007: 52-62; Powell, 1998: 34; Herford, 2003: 90-91, 94-95; Pick, 1910b: 263-264; Liable, 1893: 71-72.

¹⁸ Çeşitli açılardan krş. Dalman, 1893: 36-38; Liable, 1893: 71-72; Rubenstein, 2002: 170, 173; Pick, 1910b: 264-270; Herford, 2003: 103-105, 108, 137-140; Schafer, 2007: 52-62; Pritz, 1988: 96.

Yahudiler için dinlenme günü olan Şabat'ın geleneksel Yahudilik tarafından çok önemli bir ritüel sayıldığı malumdur. Böyle bir tartışma gündeme geldiğine göre, Yahudilerin Hristiyanlara ait kutsal metinlerde Tanrı isminin zikredildiğini ve bu metinlerde Eski Ahit'in pek çok kısmının yer bulduğunu bildikleri düşünülebilir. Buna karşın, tartışılan meselenin Yahudi hahamlarca olumsuz bir hükme bağlandığı anlaşılmaktadır. Zira Hristiyan kutsal yazılarının Şabat Günü ateşten kurtarılması caiz görülmemiştir. Hatta Yahudi din önderlerinden birisi şöyle bir cümle sarf etmiştir:

Oğlum bile ölecek olsa, şayet bunlardan birisi elime geçecek olsa, içerdikleri ve kutsal dedikleri isimler de dâhil tümünü birden yakarım. Eğer birisi beni takip etse, bir putperestin evine sığınırım, ama onların (=Hristiyanların) evine yine de girmem (Pick, 1910b: 271-273; Herford, 2003: 155-157).

Yahudilerin Hristiyanları putperestlerden bile daha sapkın görüp onlara karşı ne denli düşmanca bir hissiyata sahip buldukları bu örnekte açık surette karşımıza çıkmaktadır.

Talmud külliyatındaki bazı rivayetlerden hareketle, Hristiyanlığın gün geçtikçe artan etkisini kırabilmek ve yükselişine ket vurmak gibi maksatlarla Yahudi Rabbilerden müteşekkil bir kurulun Hristiyanlığa karşı resmî bir aforoz kararı yayınladığı düşünülmektedir. Nitekim sonraki dönemlerin önde gelen bir Yahudi din adamı olan Moses Maimonides (ö. 1204), *birkath ha-minim* diye bilinen ve İsa taraftarlarına beddua ve lanet ihtiva eden bu metni söz konusu etmişti (Pick, 1910: 273-274; Johnson, ty.: 183; Pritz, 1988: 42). Paralel şekilde, Hristiyanlığın etkisini kırabilmek amacıyla Yahudi toplumunda sosyal ve dinî alanlarda başka bazı düzenlemelere de gereksinim duyulduğu yine Talmud rivayetlerinden anlaşılmaktadır.

3. Şehit Iustinos: Yahudi Trypho ile Diyalog

Hristiyanlık dünyasında II. yüzyıl ortalarında önplana çıkan ve çeşitli eserlerinden bilinen *apologia* yazarı Iustinos (ö. 165), *Yahudi Trypho ile Diyalog* isimli çalışmasında Trypho adındaki hayalî bir Yahudi karakter üzerinden Yahudi geleneğinin İsa ve Hristiyanlık hakkındaki değerlendirmelerini nakletmiş ve bunları çürütmeye çalışmıştır.¹⁹

Iustinos'un bu eserde Yahudilerin İsa'ya ilişkin kimi iddia ve düşüncelerini ele alıp reddettiği bölümlere bakıldığında, Yahudilerin öncelikle İsa'nın Mesihliği yönündeki bir kabule itiraz ettikleri görülmektedir.²⁰ Bu bağlamda, Trypho'ya göre beklenmekte olan Mesih Kitab-ı Mukaddes'te işaret edildiği gibi bir insandı ve sonu gelmeyecek bir krallık henüz eski çağlarda ona devredilmişti. Hâlbuki

¹⁹ Konuya ilişkin detaylar için bk. Justin Martyr, "Dialogue with Trypho, the Jew", *Ante Nicene Fathers*, C. 1, ed. Philip Schaff, Edinburgh 1867 (yeniden basım 2001).

²⁰ İsa'nın Mesihliği meselesinin ilk dört asırda Hristiyanlar ile Yahudiler arasındaki başlıca tartışma meselesi olduğu vurgulanmaktadır. Bk. Varner, 2013: 553.

Hristiyanların Mesih ilan ettikleri (İsa) onursuz ve yüz kızartıcı bir kimseydi. Çünkü Tanrı'nın Yasası'nda bahsi geçen lanet O'nun üzerine inmişti; İsa bu yüzden çarmıha gerilerek öldürülmüştü. Iustinos tarafından Trypho üzerinden dile getirilen bu iddialar, II. yüzyıl ortalarında İsa'nın Hristiyanlık taifesinden bazılarınca "Mesih" kabul edilmekte olduğuna, "ilah" sayıldığına ve O'nun çarmıha gerilerek öldürüldüğü kanaatini taşıdıklarına işaret ediyor olmalıdır.

Gerçekten Trypho'nun şahsiyetinde Yahudi rivayetlerinin İsa'ya dair Hristiyanlık kabullerine veya bazı Hristiyanların iddialarına karşı ikinci önemli itiraz noktası "İsa'nın ilahlığı" meselesi olmuştur. Trypho, Hristiyan bir yazar olan Iustinos'a, Mesih'in Hristiyanlar tarafından öne sürüldüğü gibi çağlar öncesinde "tanrı" olarak belirlenmiş olması durumunda O'nun bir insan şeklinde doğup insanlığa rıza göstermesinin tuhaf bir paradoks ve budalalık durumu yansıttığını söylemişti (Justin, 2001: XLVIII). Trypho, başka bir yerde ise "her şeyin yaratıcısı olan Tanrı'ya ilaveten başka bir tanrının varlığı nasıl olur da gösterilebilir ve sonra da onun bir bakireden doğduğu iddia edilebilir" diye sormuştu (Justin, 2001: L). Eserin diğer bazı bölümlerinde de aynı bağlamda konuşan Trypho, Tanrı'nın mahiyetinin meleklerden ve peygamberlerden ayrılması gerektiği (Justin, 2001: LVI) ve Tanrı'nın insan suretiyle doğmasının ve beşerliğe tahammül göstermesinin olanak dışı olduğu savlarını öne sürmüş, Tanrı'nın yemek yemeyeceğini söyleyerek bu yüzden İsa'nın tanrı sayılamayacağını vurgulamıştı (Justin, 2001: LVII, LX, LXVIII). Trypho'ya göre, Tanrı'nın kendisine bir oğul edinmesi ve onu da kendi krallığının ihtişamına ortak etmesi mümkün değildi (Justin, 2001: LXVIII). Böylece, Trypho'nun İsa'nın ilahlığına ilişkin bir Hristiyanlık kabulünü II. yüzyıl ortalarında teyit ettiği ve Yahudilerin Hristiyanları bu bakımdan eleştirdikleri söylenebilir.

Trypho'ya atfedilen başka bazı rivayetlerden, Yahudilerin İsa'nın bakireden doğumuna yönelik iddialara da muhalif oldukları anlaşılmaktadır. Hristiyanların İsa'nın bakireden doğduğunu Eski Ahit'teki kayıtlardan hareketle kanıtlama çabalarını cevaplayan Trypho, Eski Ahit'te bir bakirenin değil de genç bir hanımın gebe kalacağı kehanetinin bulunduğu düşüncesini savunmuştur. Trypho'ya göre, hâl böyleyken İsa'yı Yunan masallarında geçen ve bakire Danae'dan doğan Perseus gibi tanımlayan Hristiyanlar bu yaptıklarıyla utanç verici bir iddiayı benimsemişlerdi (Justin, 2001: LXVII).

Iustinos'un söz konusu eserinden hareketle, Yahudilerin Hristiyanlara yönelik ön plana çıkan diğer bazı eleştirileri de gün yüzüne çıkmaktadır. Örneğin, Hristiyanların veya bunlardan bazılarının Yahudi ritüellerine; sünnete, Şabat'a veya çeşitli yortulara riayet etmedikleri Iustinos'un hayalî karakteri Trypho'dan öğrenilmektedir. Hristiyanlar bunları yapmak yerine kendilerine asılsız ve sahte bir Mesih yaratmakla ve kendilerini O'nunla beyhude yere helak etmekle eleştirilmişlerdir (Justin, 2001: VIII, X). Trypho'ya göre, Eski Ahit peygamberlerini kabul ettiklerini öne süren Hristiyanlar gerçekte onların sözlerinden dilediklerini alır ve kullanırlar; işlerine gelmeyenleri ise görmezden gelirlerdi (Justin, 2001:

XVII). Hristiyan olduklarını söylemelerine karşın putlara sunulan etleri yemekte sakınca görmezlerdi (Justin, 2001: XXXV). Yaruşalim'in yeniden inşa edileceğine boş yere inanırlardı ve İsa'nın dünyaya geri döneceği zannıyla beyhude yere kendilerini avuturlardı (Justin, 2001: LXXX).

Talmud gibi Iustinos'un eserinden de Yahudilerin Hristiyanlarla ilişki kurmasını engelleme maksadı taşıyan ve dinî meselelerde onlarla tartışmalarını yasaklayan bir yasanın bulunduğu anlaşılmaktadır. Trypho'ya göre bu yasa Hristiyanların Allah'a karşı saygısızca ve küfre varan konuşmaları sebebiyle Yahudi öğretmenler tarafından çıkarılmıştı (Justin, 2001: XXXVIII).

4. Origenes: Celsus'a Reddiye

Hristiyanlığın erken yüzyıllardaki seçkin yazarlarından Origenes, 248 yılı civarında kaleme aldığı son çalışması olan *Celsus'a Reddiye* isimli eserinde; pagan yazar Celsus'un *Gerçek Doktrin* adlı eserini inceleyerek burada Hristiyanlığa yöneltilen eleştirileri çürütmeye ve yanıtlamaya çalışmıştır. Origenes, bu sırada Celsus tarafından yaratılan Yahudi bir karakterin İsa ve öğretileriyle ilgili iddialarını dile getirmiştir. Bu sayede *Celsus'a Reddiye* adlı eserde Hristiyanlığa yönelik Yahudi rivayetleri bulunabilmektedir.

Celsus'un Yahudi karakteri, İsa meselesi hakkında öncelikle Talmud külliyatından aşına olunan bir tutum sergileyerek İsa'nın bakireden doğumuna dair Hristiyanlık kabulüne karşı çıkmıştır. Celsus'un Yahudi karakterine göre, İsa'nın bakireden doğduğu iddiası uydurmadır. Çünkü O, bir Yahudi köyünde, marangoz bir adam ile evli bulunan fakir bir kadından doğmuştu. Rivayete göre, kocası bu kadını ev hapsinde tutuyordu, çünkü kadının zina suçu işlediği kanıtlanmıştı. Nitekim bu kadın kocası tarafından kovulduktan ve utanç verici bir şekilde bir müddet dolaştıktan sonra İsa'yı doğurmuştu (Origenes, 1885: i. 28).

Origenes, eserinin başka bir bölümünde aynı bağlamdaki iddia ve mülahazaları bir kez daha ele almıştır. Buna göre, Celsus'un Yahudi karakteri İsa'nın annesi hakkında konuşurken onun hamileliği esnasında nişanlı olan marangoz tarafından eve kapatıldığı iddiasını taşımaktaydı. Zira bu kadın zina suçu işlemişti ve Pandera adındaki (Romalı) bir askerın çocuğunu taşıdığını itiraf etmişti (Origenes, 1885: i. 32).²¹

Görüldüğü gibi, söz konusu bu eserde karşılaşılan Yahudi rivayetleri daha önce incelemiş olduğumuz Talmud'un aynı bağlamdaki rivayetleriyle bazı açılardan örtüşmektedir. Bu olgu belki de Talmud ile Celsus'un müşterek bir kaynaktan veyahut kaynaklardan yararlanmış olabilecekleri ihtimalini çağrıştırmaktadır. Origenes ise bu tarz iddiaları Yahudilerin inkârcılıklarına; İsa'nın Kutsal Ruh'tan doğduğu düşüncesini yok etmek ve O'nun ilahî boyutunu görmezden gelmek maksatlarına yormuştur.

²¹ Konuya ilişkin değerlendirme için ayrıca bk. Liabie, 1893: 19-25; Martin, 1993: 51.

Celsum tarafından yaratılan Yahudi karakterin ikinci bir önemli iddiası, İsa'nın Mısır'da büyü sanatını öğrendiğidir. Bu bağlamdaki rivayete göre, fakir bir kadından gayrimeşru şekilde doğan İsa kendisini Mısır'da uşak olarak kiralamıştı. Ancak İsa orada mucizevî bazı maharetler öğrenmişti ve bu bilgilerle beraber ülkesine geri dönmüştü. İşte bu sihirli güçleri sayesinde kendisini İsrail'de “tanrı” ilan etmişti (Origenes, 1885: i. 28).

İsa'nın büyücü olduğunu öne süren bu iddialar, bir yandan Talmud'un yukarıda incelediğimiz paralel rivayetlerini desteklemekte, diğer yandan ise İsa'nın yaşamı sırasında olağanüstü bazı işler yaptığı kabulünü onaylamaktadır.

Celsum'un Yahudi karakteri “İsa'nın tanrılığı” meselesine de değinmiş ve böyle bir kabule de itiraz etmiştir. Ona göre, İsa'nın Mısır'a kaçtığı bilinmektedir; hâlbuki bir Tanrı'nın korkup kaçması akıl dışıdır. İsa yemek yemiştir, ancak Tanrı'nın acıkmaması olanaksızdır. Öyle ki, İsa (çarmıha gerildiğinde?) acı çekerken Baba'sı (olduğu öne sürülen) Tanrı'dan herhangi bir yardım görmemiş, kendi kendisine de hiçbir faydası dokunmamıştır (Origenes, 1885: i. 54, i. 66, i. 70). Böylece, İsa'nın “ilah” olmağına dair o zamanlar Hristiyanlar arasında bir kabul bulunduğu hususu Celsum'un Yahudi karakteri tarafından da onaylanmıştır.

Celsum'un Yahudi karakterinin şahsiyetinde Yahudi rivayetlerinin Ruh'un güvercin şeklinde İsa'ya inmesi veya bazı bilgelerin yıldızları takip ederek doğumunun ardından İsa'yı bulmaları şeklinde Yeni Ahit'ten bilinen bazı Hristiyan iddialarına da itiraz ettikleri görülmektedir (Origenes, 1885: i. 40). Celsum'un Yahudi karakteri, İsa'nın yaşamına dair Yeni Ahit'te anlatılanlar kabul edilecek olsa bile, ölümünün sonrasında ilgili tüm anlatılanların öğrencilerin uydurması sayılması gerektiğini öne sürmüştür (Origenes, 1885: ii. 13). Ona göre, Hristiyanlar kutsal kitapları olan İncil'i tahrif edip değiştirmişlerdir. Bunu yaparken amaçları İsa'ya karşı yükselen itirazları cevaplayabilme endişesidir (Origenes, 1885: ii. 27). Nihayet İsa'yı suçlu bulup O'nu ölüme mahkûm edenler Celsum'un Yahudi karakterine göre de Yahudilerdir (Origenes, 1885: ii. 10).

Sonuç ve Değerlendirme

Bilindiği gibi, Hristiyanlık bağımsız bir din hüviyetindeki bütün mevcudiyetini Yahudiliğe karşı, kilise ise ayrı bir din kurumu olarak kendi meşru zeminini sinagoga karşı başkaldırısı sayesinde elde edebilmiştir. Dolayısıyla, Yahudiler ile Hristiyanlar arasında erken yüzyıllarda belki tahmin edilenden çok daha girift ilişkiler yaşanmıştır ve her iki taraf açısından da birbirlerine karşı kuşandıkları reddiye veya *apologia* kabilinden edebî gelenekleri bu durumun bir tezahürü addetmek lazımdır. Bu bağlamda, Miladî takvimin erken yüzyıllarında kaleme alınmış Yahudi literatürünün ve bu literatürün arkaplanını oluşturan bir takım rivayetlerin İsa ve Hristiyanlar hakkında da bazı iddialar içerdikleri anlaşılmaktadır. İsa'nın İsrailoğulları kavmine mensubiyeti ve O'nun Yahudi bir toplumda ve Yahudi gelenekleri altında yetiştirildiği kesin şekilde bilindiğine göre, söz konusu bu rivayetleri hiç değilse teorik açıdan önemsemek gerektiği açıktır.

Erken yüzyılların Yahudi rivayetlerine göre Yahudi bir bölgede yaşayan İsa'nın babası tartışmalıdır (Talmud, Origenes). Meryem'in ismine kara çalınması herhalde bu durumun bir sonucudur. Ancak bu rivayetler temelde İsa'nın mucizevî doğumuna ilişkin Hristiyanlık düşüncesine karşı reddiye mahiyeti taşımıştır. Her halükârda; Yahudilerin de İsa'nın babası hakkında şüphe içinde oldukları ve hatta bazı rivayetlerde O'nun babasını Romalı bir asker olarak göstererek İsa'nın Yahudi nesebini de inkâr etmeye çalıştıkları hissedilmektedir.

Yahudi rivayetlerine göre, yaşamı sırasında İsa doğaüstü işler yapmıştır veya yaptığı yönünde bir takım söylentiler yaygındır (Origenes, Talmud). İşin esası, Yahudiler de İsa'nın mucizelerine itiraz etmek yerine bu gücün kaynağını O'nun Mısır'da öğrendiği büyü sanatına atfederek izaha çalışmışlardır.

Yahudi rivayetlerinden İsa'nın Eski Ahit ve yerleşik Yahudi gelenekleri konusunda bilgili birisi olduğu anlaşılmaktadır. Zira İsa Yahudi bilgilerin yanında ve Yahudi müfredatı altında yetiştirilmiştir, fakat sonradan sapkınlığa kayarak "doğru" inançtan ayrılmıştır (Talmud).

Yahudi rivayetlerine göre, İsa'ya inananlar veya bunların bir kısmı O'nun Mesih sıfatına iman etmişlerdir (Iosephus, Iustinos). İsa'ya iman etmeyen Yahudiler ise O'nun beklenen Mesih sayılamayacağı düşüncesinde ısrarcı olmuşlardır.

Yahudi rivayetlerine göre, İsa'ya inananlar veya bunların bir kısmı O'nun bir bakireden mucizevî şekilde doğduğuna iman etmişlerdir (Talmud, Iustinos, Origenes). Bu olgu, Hristiyanlara göre O'nun bir "tanrı" veya "ilahî bir varlık" sayılmasını mücbir kılmıştır (Talmud, Iustinos, Origenes). Yahudiler ise bütün bu iddiaları asılsız ve mantıksız bularak Hristiyanları tevhit prensibini ihlâl etmekle suçlamışlardır.

Yahudi rivayetlerine göre, Nasıralı İsa cezalandırılmıştır. Talmud O'nun taşlanarak Fısıh Bayramı arifesinde asıldığı iddiasını gündeme taşımıştır. Diğer bir rivayet İsa'nın çarmıha gerilerek öldürüldüğüne işaret etmiştir (Iustinos). Bir diğer rivayet ise O'nun öldürüldüğünü onaylamış, fakat bunun şekline dair açıklama yapmamıştır (Origenes). Her halükârda Yahudi rivayetleri İsa'nın Yahudiler tarafından yargılandığı ve onlar tarafından ölüme mahkûm edildiği düşüncesinde birleşmişlerdir. Bu konuda sadece Iosephus istisna teşkil etmiş ve büyük olasılıkla interpolasyon olan bir kaydında İsa'nın katlini Romalı yöneticilerle ilişkilendirmiştir.

Yahudi rivayetleri, İsa'ya iman edenlerin veya bunların bir kısmının Musa Şeriatı'na ve Yahudiler tarafından sürdürülen kimi dinî merasimlere riayet etmediklerini veya bu hususta pek titiz davranmadıklarını öne sürmüştür (Iustinos). Yahudiler, Hristiyanların Eski Ahit'e karşı lakayt davrandıklarını ve eski peygamberleri işlerine geldiği gibi kabul ettiklerini düşünmüşlerdir (Iustinos). Yahudi rivayetlerinde Hristiyanların kendilerine has bazı dinî metinlere sahip oldukları da söylenmiştir. Ancak Hristiyanlar, İsa hakkındaki kabullerine karşı

yükselen itirazları bertaraf edebilmek maksadıyla bu yazıları tahrif etmişler ve İsa'yı bu yazılarda da istedikleri kalıba sokmaya çalışmışlardır (Origenes).

Yahudi rivayetleri, Hristiyanlar arasında erken yüzyıllarda İsa'nın üzerine bir güvercin indiği ve İsa'nın bu sayede ilahî kudret taşımaya başladığı görüşünde olduklarını söylemiştir (Origenes). Aynı şekilde, Hristiyanlar İsa'nın doğumunun bilge bazı kişilerce fark edildiği şeklinde bir görüşe de taraftar olmuşlardır (Origenes).

Yahudi rivayetlerine göre, erken yüzyıllarda Hristiyanlar veya onların bir kısmı ölümünden sonra da İsa'nın bu dünyayla bağlantısını kesmediği düşüncesini taşımışlardır. Bu çerçevede, Hristiyanların İsa'nın dönüşünü bekledikleri ve O'nun Yaruşalim'i yeniden inşa edeceği umudunu taşıdıkları belirtilmiştir (Origenes). İsa cemaatinden bazılarının O'nun ölümünden sonraki süreçte O'nun ismini kullanarak tıbbî tedaviler uyguladıkları ve bu sırada da İsa'ya iman edilmesi için çaba sarf ettikleri anlaşılmaktadır (Talmud).

Yahudi rivayetlerinde *minim* ve *minuth* gibi başlıklar altında değerlendirilen, Yahudi inancından “sapma” olarak görülen ve Yahudi bir “sapkın-büyücü” ile ilişkilendirilen bir inanç sistemi (Hristiyanlık), İsa'nın ölümünden sonra yayılışını sürdürmektedir. Yahudi dininin önde gelenleri bu yüzden Hristiyanlığa karşı aforoz kararı çıkarmışlar (Talmud) ve Yahudilerin Hristiyanlarla ilişki kurmalarını engellemeye çalışmışlardır (Iustinos). Bu bağlamda, Hristiyanlığın ana akım Yahudiler arasında oldukça sert bir tepkiyle karşılaştığı hissedilmektedir.

Sonuç olarak, Yahudi rivayetleri geleneksel kilisenin “Göksel ve Kurtarıcı” Mesih anlayışının arkasında adeta gölge bir figüre dönüştürülmüş olan tarihsel İsa hakkında tatmin edici kayıtlar aktarmamışlardır. *Testimonium Flavianum*'un açıkça interpolasyon olduğu söylenmektedir ve bu yüzden Iosephus'un bu kaydı herhangi bir önerme için kanıt teşkil etmemektedir. Iosephus'un Yakup bahsi vesilesiyle İsa'ya yaptığı atıf ise muhtemelen otantiktir ve belki sadece İsa'nın tarihsel bir şahsiyet olarak mevcudiyeti konusunda delil oluşturmaktadır. Iosephus'un dışında incelediğimiz diğer üç kaynak ise daha ziyade Yeni Ahit'ten bildiğimiz Hristiyanlık kabullerine karşı reddiye hüviyeti taşıyan kayıtlar nakletmişlerdir. Bu arada, İsa'nın infazına ilişkin karışımıza çıkan rivayetler belki dikkate daha fazla şayandır.

Kaynakça

- Adam, B. (2001). *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, Pınar Yayınları: İstanbul.
- Case, S. J. (1912). *The Historicity of Jesus: A Criticism of the Contention That Jesus Never Lived, A Statement of the Evidence for His Existence, An Estimate of His Relation to Christianity*, The University of Chicago Press: Illinois.
- Dalman, G. (1893). *Jesus Christ in the Talmud, Midrash, Zohar and the Liturgy of the Synagogue*, İngilizce trc.-ed. A. W. Streane, Cambridge University Press.

- Drews, A. (1910). *The Christ Myth*, Almanca'dan İngilizce trc. C. Delisle Burns, London.
- Dunn, J. D. G. (2003). *Jesus Remembered*, Grand Rapids: Michigan.
- Ehrman, B. D. (1999). *Jesus: Apocalyptic Prophet of the New Millenium*, Oxford University Press.
- Eisenman, R. (1997). *James, The Brother of Jesus: Recovering the True History of Early Christianity*, London.
- El-A'zami, M. M. (2006). Vahyedilişinden Derlenişine Kur'an Tarihi: Eski ve Yeni Ahit ile Karşılaştırmalı Bir Araştırma, Türkçe trc. Ömer Türker-Fetih Serenli, İz Yayıncılık: İstanbul.
- Evans, C. A. (2004). "Jesus in Non-Christian Sources", *The Historical Jesus: Critical Concepts in Religious Studies*, C. 4, ed. Craig A. Evans, London.
- _____ (1995). *Jesus and His Contemporaries: Comparative Studies*, Brill: Leiden.
- Feldman, L. H.-Hata, G. (ed.) (1987). *Josephus, Judaism and Christianity*, Wayne State University Press: Detroit.
- Gero, S. (1994). "The Stern Master and His Wayward Disciple: A 'Jesus' Story in the Talmud and in Christian Hagiography", *Journal for the Study of Judaism in the Persian, Hellenistic and Roman Period*, C. 25,.
- Goguel, M. (1926). *Jesus the Nazarene: Myth or History*, İngilizce trc. Frederick Stephens, New York.
- Gowler, D. B. (2011). "The Quest for the Historical Jesus: An Overview", *The Blackwell Companion to Jesus*, ed. Delbert Burkett.
- Griffith, S. (2008). "Christians Under Muslim Rule", *Cambridge History of Christianity: C. III*, ed. Thomas F. X. Noble-J. M. H. Smith, Cambridge University Press, ss. 197-212.
- Guenther, A. (1995). "Christian-Muslim Apologetics in the Abbasid Period", *McGill Journal of Middle East Studies*, C. 3, ss. 1-16.
- Habermas, G. R. (1996) *The Historical Jesus: Ancient Evidence for the Life of Jesus*, College Press.
- Haider, G. A. (1999). *Muslim Understanding of Other Religions: A Study of Ibn Hazm's Kitab al-Fasl fi al-Milal wa al-Ahwa' wa al-Nihal*, Islamabad.
- Herford, R. T. (2003). *Christianity in Talmud and Midrash*, New York.
- Holding, J. P. (2008). *Shattering the Christ Myth: Did Jesus Not Exist*, USA.
- Hoyland, R. (1997). *Seeing Islam As Others Saw It, A Survey and Evaluation of Christian, Jewish and Zoroastrian Writings on Early Islam*, Studies in Late Antiquity and Early Islam, The Darwin Press: Princeton-New Jersey.
- Instone-Brewer, D. (2011). "Jesus of Nazareth's Trial in the Uncensored Talmud", *Tyndale Bulletin*, 62.
- Iosephus, F. (1999). *Antiquites of Jews*, İngilizce trc: William Whiston, Yorum: Paul L. Maier, Grand Rapids.
- Johnson, P. (tarihsiz). *Yahudi Tarihi*, Türkçe trc. Filiz Orman, Pozitif Yayınları, İstanbul.

- Justin (Martyr) (Şehit Iustinos) (1867, yeniden basım 2013), "Dialogue with Trypho, the Jew", *Ante Nicene Fathers*, C. 1, ed. Philip Schaff, Edinburgh.
- Kanca, H. K. (2013). Hıristiyan ve İslami Kaynaklardan Hareketle Yeni Bir İslami Kristoloji Denemesi, Basılmamış Tez Çalışması, Samsun.
- Kaplan, İ. (2006). "Erken Dönemde Hıristiyan Karşıtı Söylemin Ortaya Çıkmasını Hazırlayan Sebepler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47: 2, ss. 165-183.
- _____ (2006). *Erken Dönem Müslüman-Hıristiyan İlişkileri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Şaban Ali Kuzgun, Ankara.
- Köstenberger, A. J.-Kellum, L. S.-Quarles, C. L. (2009). *The Cradle, The Cross and The Crown: An Introduction to the New Testament*, Nashville: B & H Academic.
- Liable, H. (1893). *Jesus Christ in the Talmud*, İngilizce trc. A. W. Streane, Cambridge University Press.
- Lüdemann, G. (1996). *Heretics: The Other Side of Early Christianity*, Stuttgart 1995, İngilizce trc. John Bowden, Kentucky.
- Maccoby, H. (1982). *Judaism on Trial: Jewish-Christian Disputations in the Middle Ages*, Fairleigh Dickinson University Press.
- _____ (1987). *The Mythmaker: Paul and Invention of Christianity*, HarperCollins.
- Martin, M. (1993). *The Case Against Christianity*, Temple University Press.
- Olson, K. (2013). "A Eusebian Reading of the *Testimonium Flavianum*", *Eusebius of Caesarea: Tradition and Innovations*, ed. Aaron Johnson- Jeremy Scott, Harvard University Press, ss. 97-114.
- Origenes. (1885). "Contra Celsum", *Ante Nicene Fathers*, C. 4. ed. Philip Schaff.
- Pagels, E. (1989). *The Gnostic Gospels*, Vintage: New York.
- Parkes, J. (1964). *The Conflict of Church and the Synagogue: A Study in the Origins of Antisemitism*, New York.
- Pick, B. (1910a). "The Followers of Jesus in the Talmud", *Monist*, 20.
- _____ (1910b). "The Personality of Jesus in the Talmud", *Monist*, 20, 1910.
- Powell, M. A. (1998). *Jesus as a Figure in History: How Modern Historians View the Man from Galilee*, Louisville: Westminster: John Knox.
- Pritz, R. A. (1988). *Nazarene Jewish Christianity: From the End of the New Testament Period Until Its Disappearance in the Fourth Century*, Brill: Jerusalem-Leiden.
- Riesner, R. (1991). "Jesus As Preacher and Teacher", *Jesus and the Oral Gospel Tradition*, ed. Henry Wansbrough, Sheffield.
- Rubenstein, J. L. (2002). *Rabbinic Stories*, Paulist Press: New Jersey.
- Schafer, P. (2007). *Jesus in the Talmud*, Princeton University Press.
- Schonfield, H. (1937). *According to the Hebrews. A New Translation of the Jewish Life of Jesus, the Toldoth Jeshu, with an Inquiry Into the Nature of Its Sources and Special Relationship to the Lost Gospel According to the Hebrews*, London.
- Stanton, G. N. (1989). *The Gospels and Jesus*, Oxford University Press.

- Strack, H. L. (1931). *Introduction to the Talmud and Midrash*, 5. Almanca basımın İngilizce trc, Philadelphia.
- Thomas, D.-Mallett, A. (ed.) (2013). *Christian-Muslim Relations: A Bibliographical History*, Brill: Leiden-Boston.
- Toprak, M. S. (2012). *Talmud ve Hadis: Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, Kabcacı Yayınları: İstanbul.
- Unterman, I. (1971). *The Talmud: An Analytical Guide to its History and Teachings*, New York: Bloch Publishing Company.
- Varner, W. (2013). "On the Trail of Trypho: Two Fragmentary Jewish-Christian Dialogues From the Ancient Churches", *Christian Origins and Hellenistic Judaism: Social and Literary Context for the New Testament*, ed. Stanley E. Porter & Andrew W. Pitts, Brill: Leiden-Boston.
- Wells, G. A. (1986). *Did Jesus Exist?*, London: Pemberton.
- _____ (1996). *The Jesus Legend*, Open Court.